

ET STED Å VÆRE

Markus Richter

Forlengs inn i fortiden

Når man leser katalogene for de tidligere «Norsk samtidsarkitektur»-utstillingene, ser man at de ikke bare var presentasjoner av de mest bemerkelsesverdige bygningene fra de siste årene, de tjente også som et verktøy for refleksjon, evaluering, selvbekreftelse og selvkritikk for det norske arkitektmiljøet. Hvor står vi nå, og hvor bør veien gå? I katalogen til den femte utstillingen i rekken, «Norsk samtidsarkitektur 2000–2005», skriver Ulf Grønvold: «Vi trenger oppsummeringene. De hjelper oss til å skille ut det vesentlige, og gjør det mulig å oppdage de underliggende tendenser. Slik er de også en form for krønikeskriving, et famlende første forsøk på å forstå tiden vi er en del av.»¹

Et hovedspørsmål som går igjen som et ledemotiv i innledningene til katalogene, er hvorvidt det finnes noe særegent ved norsk arkitektur. Allerede i innledningen til den første utstillingen i 1978 stilles dette spørsmålet direkte: «Er det noe spesielt med norsk arkitektur? Kan man snakke om en spesiell NORSK arkitektur, bortsett fra at den omfatter planlegging, og bygging av hus og byer i Norge? Har den såkalte internasjonale stilen, funksjonalismen, slått igjennom på en slik måte at den har fratatt norsk arkitektur sin gamle egenart?»²

Sant nok, mange av prosjektene i de tidligere utstillingene er vanskelige å skille fra internasjonal arkitekturproduksjon. Kontorkomplekser, industribygg, arkitektur utført på oppdrag fra store selskaper mangler ofte en tilknytning til et bestemt sted, uansett hvilke andre kvaliteter de måtte ha. Derfor kan vi nok en gang spørre om det fremdeles gir noen mening å beskrive disse bygningene som «norsk arkitektur», eller om vi heller bør klassifisere dem som «arkitektur (produsert) i Norge». En nærmere gjennomgang av utstillingskatalogene avslører imidlertid også at et betydelig antall prosjekter fra hele landet de siste tretti årene faktisk har særtrekk som vi kan kalle «norske», særlig innen boligarkitektur, utdanningsbygg og infrastrukturprosjekter.

A PLACE TO BE

Markus Richter

Looking backwards forwards

Reviewing the catalogues of the past surveys of Contemporary Norwegian Architecture, it becomes apparent that these exhibitions were not merely presentations of the most remarkable buildings of recent years. They also served as a device for reflection, evaluation, self-affirmation and self-critique for the Norwegian architectural community. Where do we stand right now and in what direction should we head from here? Ulf Grønvold writes in the catalogue of the fifth survey, "Contemporary Norwegian Architecture 2000–2005": "We need summaries. They allow us to extract what is significant, and to discover and trace underlying tendencies. As such, summaries are a way of assembling a chronicle, a first fumbling attempt at understanding the time that we are part of."¹

A key issue, which runs through the introductions to the catalogues like a leitmotiv, is the question of the specific character of Norwegian architecture. Already the introduction to the first survey in 1978 posts the question upfront: "Is there something special about Norwegian Architecture? Or has the so-called international style – functionalism – won the day to the extent that Norwegian Architecture has lost its former uniqueness."²

Indeed, many of the projects featured in the past survey exhibitions are hard to distinguish from international architecture production. Office complexes, industrial buildings or commercial and corporate architecture tend to lack a specific sense of place, irrespective of their individual qualities. So once again, we might ask if it still makes sense to describe these buildings as "Norwegian architecture" or whether we should rather classify them as "Architecture (made) in Norway". However, a close review of the survey catalogues reveals as well that in the past thirty years a good number of projects have been built throughout the country that do display specific qualities which we might identify as 'Norwegian', in particular in the fields of residential architecture, educational buildings and infrastructure projects.

Selv om det har blitt gjort mange forsøk på å definere denne bestemte kvaliteten, med små variasjoner, er alle enige om at varheten for stedet er en vesentlig egenskap ved norsk arkitektur. Nina Berre, direktør for Nasjonalmuseet – Arkitektur, skriver i den forrige utgaven av *Norsk samtidsarkitektur*: «Vår arkitekturtradisjon gir interessante svar på noen problemstillinger som vesentlige deler av internasjonal arkitektur tar inn over seg: Bærekrafttenkning forstått på bakgrunn av materialtradisjonen, forholdet mellom hus og landskap, at taktil og romlig opplevelse blir prioritert høyere enn et spektakulært visuelt preg.»³

I sitt essay i *Norsk samtidsarkitektur 1995–2000* mente Peter Davey, sjefredaktør i *The Architectural Review*, at det ikke var overraskende at norsk arkitektur ble mer lik arkitekturen i resten av verden. Likevel, etter hans mening var det «... en norsk kjerne i de beste arbeidene: en cocktail av tektonisk integritet, teknisk ekspertise, stedsfølsomhet, klimatisk respons, alt smakt til en klype av sosialdemokratiets offentlige anstendighet.»⁴ En annen britisk observatør, den legendariske arkitekten Peter Cook, som underviste i Oslo i flere år, hevdet i 2009: «Overordnet er Norge klart det mest interessante landet i Norden nå, og det som gjør norsk arkitektur særegen er at norske arkitekter er «bevisste sin geografiske plassering på kanten av verden, langt vekk fra de fleste metropoler, med en natur som er utemmelig rå og enestående. Norske arkitekter har ikke den samme selvtillfredshet som for eksempel københavnerne har. De er mer ydmyke fordi de er vant til å kjempe for å bli hørt.»⁵

Ingerid Helsing Almaas, sjefredaktør for *Arkitektur N*, stiller spørsmål ved det å sette nasjonale merkelapper på samtidsarkitekturen, men insisterer på at det steds-spesifikke finnes. «De mest vellykkede ... prosjektene er kjennetegnet av en lesbar form, enkel materialbruk og en klar holdning både til landskap og den sosiale konteksten. Betyr dette at vi kan snakke om en ny norsk arkitektur?» Helsing Almaas konkluderer slik: «Den samlingen av unntak som vi trekker frem som det beste i norsk arkitektur i dag, er like mye en del av en internasjonal som en

Although there have been numerous attempts to define this specific quality, with slightly differing emphases, all agree that the sense of place constitutes a key feature of Norwegian architecture. Nina Berre, director of the National Museum – Architecture, argues in the last edition of *Contemporary Norwegian Architecture* that “our architectural tradition gives compelling answers to questions faced by (...) international architecture: Sustainable thinking understood on the basis of material traditions, the relationship between building and landscape, the emphasis on tactile and spatial experiences rather than spectacular visual impressions.”³

Writing in *Contemporary Norwegian Architecture 1995–2000*, Peter Davey, editor-in-chief of *The Architectural Review*, found it unsurprising that Norwegian architecture was becoming more like architecture elsewhere in the world. Even so, for him “there is a Norwegian essence in the best work: a cocktail of tectonic integrity, technological expertise, sensitivity for place, climatic responsiveness, all flavoured with a twist of the public decency of social democracy.”⁴ Another British observer, architecture legend Peter Cook, who taught for several years in Oslo, claimed in 2009 that “Norway is clearly the most interesting Nordic country just now,” since its architects are “conscious of their geographic placement on the fringe of the world, far from most of the metropolises and with a nature that is unique, raw and untameable. Norwegian architects do not have the complacency displayed by, for instance, their colleagues in Copenhagen. They exhibit more humility because they are used to having to struggle to be heard.”⁵

Ingerid Helsing Almaas, editor-in-chief of *Arkitektur N*, questions the national label for contemporary architectural production, but insists on the notion of the site-specific. “The most successful (...) projects are characterised by readable form, simple use of materials and a clear attitude to landscape as well as social context. Does this mean we can talk about a new Norwegian architecture?” Helsing Almaas concludes: “The collection of exceptions that we list as the best of Norwegian architecture today is part of an international as much as a national context. How ‘Norwegian’ it is no longer matters. Not because the architecture itself has been generalised: on the contrary, an increased

nasjonal kontekst. Hvor 'norsk' den er, betyr ikke noe lenger. Ikke fordi arkitekturen i seg selv har blitt generalisert: Tvert imot er en økt oppmerksomhet om for eksempel lokale klimaforhold i ferd med å gjøre store deler av samtidsarkitekturen stadig mer stedsspesifikk.»⁶

Det lar seg hevde at selve ideen om stedsspesifikk arkitektur er norsk, siden den ser ut til å være inspirert av teorien om «stedets ånd» som Christian Norberg Schulz utviklet fra slutten av 1960-årene og presenterte i utgivelser som *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1980) og *Concept of Dwelling* (1993). Denne argumentasjonen fører oss åpenbart ikke veldig langt; likevel er det stedsspesifikke aspektet fremdeles et av prinsippene vi har brukt i valget av prosjekter. Denne utgaven av Norsk samtidsarkitektur har, til tross for dette, som mål å identifisere et utvalg av de siste årenes arkitekturproduksjon som står for noen hovedverdier i norsk arkitektur, og dermed kan sies å følge og fornye tradisjonen som ble definert av arkitekter som Knut Knutsen, Wenche Selmer og Sverre Fehn, for bare å nevne noen. I stedet for å gi en bred oversikt som dekker alle typer bygninger, konsentrerer vi oss derfor om de områdene som har gitt de mest karakteristiske resultatene. I tillegg peker utstillingen ut noen temaer fra den internasjonale diskursen som er særlig relevante for det norske miljøet.

Utstillingens oppbygning

Utstillingen er delt inn i fem tematiske avdelinger: Bosted, Skjul, Transformasjon, Gjenskaping og Byens hjerte. Under dette taket dekker vi prosjekter som er planlagt og realisert i alle deler av Norge, både av norske og internasjonale arkitektkontorer, samt prosjekter over hele verden som er tegnet av norske arkitekter.

Alle boligprosjekter er samlet under overskriften Bosted/Dwelling i stedet for å dele dem inn etter bygningstyper som eneboliger, blokker, hytter osv. Tittelen understreker det fundamentale, til og med eksistensielle aspektet ved å bo mellom fire vegger, ved å være hjemme. Den stiller spørsmålet om hvordan arkitekturen bidrar til å skape tilhørighet. Med det flytter vi oppmerksomheten

focus on local climatic conditions, for example, is making much of contemporary architecture increasingly site-specific.”⁶

One could argue that the notion of site-specific architecture is Norwegian per se, since it seems inspired by the Concept of Place developed by Christian Norberg Schulz from the late 1960s onwards, which he articulated in publications such as *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1980) and *Concept of Dwelling* (1993). Obviously, this argumentation does not take us very far; even so, the site-specific aspect remains a guiding principle for our selection of projects. The current edition of *Contemporary Norwegian Architecture* aims to identify, for all that, a body of architectural production that still represents key values of Norwegian architecture, and can thus be viewed as pursuing and renewing the tradition defined by architects like Knut Knutsen, Wenche Selmer or Sverre Fehn, to name just a few. Instead of providing a comprehensive overview of the last few years, covering all building types, we therefore focus on the fields of practice that have generated the most distinctive results. In addition to which, the exhibition identifies relevant themes from the international discourse that resonate particularly well within the Norwegian environment.

Exhibition structure

The exhibition is divided into five thematic sections: Dwelling, Shelter, Transformation, Recreation, and The Heart of the City. Within this structure, we cover projects planned and realized in all parts of Norway, both by Norwegian and international practices, as well as projects realized across the globe by Norwegian architects.

All residential designs are gathered together under the heading Dwelling, rather than dividing the field according to building typologies like single-family houses, apartment buildings, cabins etc. The title underlines the fundamental or even existential aspect of living in a space, of being at home. It asks inasmuch how architecture helps to create a sense of belonging. Thus the focus shifts from the building to its inhabitants: dwelling as a 'fundamental act'.⁷ The section encompasses three collective housing projects, a rather rare building type in Norway, two single houses, of which one is an extension of an existing building, respectfully placed in an

fra bygning til beboer: til det å bo som en «grunnleggende handling».⁷ Avdelingen omfatter tre kollektive boligprosjekter – en nokså sjelden bygningstype i Norge – to eneboliger, hvorav den ene er et tilbygg til en eksisterende bygning, plassert med respekt i en gammel eplehage, og to hytter – en på fjellet og en ved sjøen.

Skjul/Shelter skiller seg fra Bosted/Dwelling ved at formålet fremfor alt er å beskytte, og ved en til tider midlertidig karakter. Temaet har blitt viktig i arkitekturdebatten de siste årene. Med dette begrepet mener vi design-build-prosjekter i det globale sør, bygd med lokalt tilgjengelige materialer, midlertidige bygninger i det offentlige rom (byrom), samt leskur og liknende for turister ute i naturen, særlig i naturreservater. Oppmerksomheten rundt arkitekturens sosiale konsekvenser har økt betydelig, særlig i den yngre generasjonen. Norske arkitekter og design-build-studioer som Gyaw Gyaw, Tyin tegnestue Arkitekter og Rintala Eggertsson Architects arbeider i Asia, Afrika og Sør-Amerika, der de utvikler prosjekter i nært samarbeid med lokale NGO-er og realiserer dem sammen med brukerne.

Begreper som revitalisering, tilbakeflytting, eksperimentell bevaring eller tilpasning og gjenbruk er langt fremme i den internasjonale debatten, både innen arkitektur og byplanlegging. Selv om disse populære begrepene kan virke noe uklart definert, er det ikke urimelig å hevde at arkitekturens fremtid i de utviklede landene ligger innen Transformasjon/Transformation. Dette temaet utgjør derfor en krumtapp i utstillingen. Vi utvider her bevisst den gjengse definisjonen av forvandlingslik at den omfatter Todd Saunders' Fogo Island-prosjekt. Dette prosjektet transformerer ikke en bygning i byen, men et avsidesliggende lokalsamfunn, og viser dermed arkitekturens evne til å utfordre ikke bare det bygde miljøet, men også samfunnsstrukturer og levekår. Forvandling er åpenbart ikke noen ny idé innen arkitektur og byutvikling, men snarere selve grunnmuren, like gammel som arkitekturen selv. I norsk sammenheng er det likevel verdt å nevne at mange av Sverre Fehns prosjekter, fra Hedmarks-museet i 1969 til hans siste, ombyggingen av Norges Banks gamle lokaler til å huse Nasjonalmuseet – Arkitektur, havner i denne kategorien.

old apple orchard, and two cabins – one in the mountains and one by the sea.

Distinguished from Dwelling by its essentially protective and at times transient character, the very idea of Shelter has become an important topic in the architectural discourse over the last few years. Under this term we include design-build projects in the global south, built with locally available materials, temporary structures in the public (urban) sphere, as well as shelters placed in the great outdoors, in particular in nature reserves for tourist purposes. An awareness for the social impact of architecture has grown substantially, especially among the younger generation. Norwegian architects and design-build studios like Gyaw Gyaw, Tyin tegnestue Arkitekter and Rintala Eggertsson Architects, are working in Asia, Africa and South America, developing designs in close collaboration with local NGOs and realizing the projects together with the users.

Concepts of re-vitalization, re-habitation, experimental preservation or adaptive re-use are internationally prevalent, both in architectural and urban-planning discourses. Although the conceptual thinking behind these buzzwords can seem slightly blurred, the future of architecture in the developed countries lies arguably in the realm of Transformation, which therefore constitutes a lynchpin of the exhibition. We consciously stretch the conventional definition of transformation here to include Todd Saunders' Fogo Island project, which transforms, not a given urban structure, but a remote community, proving the capacity of architecture to challenge not only the built environment but also social structures and living conditions. Transformation is obviously not a new concept in architecture and urban development, but rather its very foundation; it is as old as architecture itself. In the Norwegian context however, it might be worth noting that many of Sverre Fehn's projects, from the 1969 Hedmarks-museet to his last project, the conversion of the former National Bank building into the National Museum – Architecture, fall into this category.

Since the early 1990s, numerous buildings for cultural and educational use have been planned and realized throughout Norway, gradually meeting people's needs across the country. In conjunction with this development, a remarkable number of Recreation projects have been

Siden begynnelsen av 1990-tallet har det blitt planlagt og reist mange bygninger med kulturelt formål eller utdanningsformål over hele landet. I tråd med denne utviklingen har det de siste fem årene blitt realisert et bemerkelsesverdig antall prosjekter innen Gjenskaping/ Recreation. I likhet med Bolig definerer vi her Gjenskaping som en grunnleggende handling som omfatter både kreativitet, utdanning og idrett. Derfor inneholder denne avdelingen kulturbygg i ordets videste forstand, fra studioer og kunstsentre til samfunnshus, museer, utdanningsbygg og idrettsanlegg.

Den siste avdelingen, Byens hjerte / The Heart of the City, er den eneste som i sin helhet er viet Norges hovedstad. Den fokuserer på to store byutviklingsprosjekter som allerede har endret Oslo som by og som kommer til å utfordre byens karakter enda mer i fremtiden: Fjordbyen og det nye regjeringskvartalet. Tjuvholmen står allerede ferdig, mens rosinen i pølsa, Bjørvika med Barcode, samt mesteparten av Sørenga nesten er fullført. De tre store kulturbyggene som skal holde Snøhettas bejublete operahus med selskap – Munchmuseet, Deichmanske hovedbibliotek og det nye Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design på Vestbanen forventes å bli innviet innen 2020. Å dokumentere hele Fjordbyen-prosjektet ville ha krevd en egen utstilling. Ikke desto mindre har vi bestemt oss for å ta med et sammendrag; det er tross alt det mest betydningsfulle byplanleggingsprosjektet i utstillingen. Av like stor viktighet er plan- og designkonkurransen for regjeringskvartalet. Den er godt i gang, og juryen vil utrope vinnerne i juni. I utstillingen presenterer vi alternative planleggingsprosjekter fra de siste årene. Dermed dokumenterer vi den offentlige debatten om regjeringskvartalet. Tittelen på denne avdelingen er et sitat fra MARS-gruppens konsept for CIAM 8, som fant sted i engelske Hoddesdon i 1951.⁸ For første gang deltok en betydelig norsk delegasjon på møtet, ledet av Arne Korsmo. Diskusjonene i Hoddesdon kretset om temaer som bysentrenes død, bysentrumets symbolske funksjon og konflikten mellom sentrum og byspredning – saker som fremdeles er aktuelle i byplanleggingsdiskursen.

completed over the last five years. Like Dwelling, we define Recreation here as a fundamental act, encompassing creativity as well as education and sports. Hence, this section includes cultural buildings in the widest sense, ranging from studios and art centres to community houses, museums, educational buildings and sports facilities.

The last section, The Heart of the City, is the only one devoted entirely to Norway's capital. It focuses on two large-scale urban developments that have substantially changed Oslo's character and will challenge its urban fabric even more in the future: Fjordbyen (the Fjord City) and the new governmental district. Tjuvholmen already stands complete, while the centrepiece of Bjørvika, the Barcode, and most of Sørenga are almost finished. The three major cultural buildings that will accompany Snøhetta's celebrated opera house, the Munch Museum, the Oslo Public Library and the new building for the National Museum of Art, Architecture and Design should all be inaugurated by 2020. It would take an exhibition of its own to document the entire Fjordbyen development. Nevertheless, we have decided to include a wrap-up of this most defining inner-city planning project in the exhibition. Equally important, the planning and design competition for the government quarter is well underway and the jury will name the winning teams in June. In the exhibition, we present alternative planning projects of recent years and thus document the public debate about the government district. The title of this section quotes the MARS group's concept for CIAM 8, which took place in 1951 in Hoddesdon, England.⁸ For the first time, a substantial Norwegian delegation, headed by Arne Korsmo, participated in the meeting. The discussions in Hoddesdon revolved around subjects like the disappearance of city centres, the symbolic function of the centre and the conflict between centre and urban sprawl – questions still relevant to the contemporary urban planning discourse.

Dette er museets første overblikk over norsk arkitektur siden nettbaserte informasjonsplattformer som ArchDaily og dezeen ble en vesentlig faktor på feltet. Disse nettstedene gjør fotografier og tegninger av utallige prosjekter enkelt tilgjengelige for folk. Samtidig øver de stadig større innflytelse på hvordan vi betrakter arkitekturen. Alle prosjektene vi har valgt ut til denne utstillingen, er allerede allment tilgjengelige, mange på trykk, alle på internett. Til utstillingen var det helt avgjørende for oss å finne en presentasjonsform som gir et nytt og friskt blikk på prosjektene og de særegne kvalitetene ved dem, et som viser oss hva som ligger bortenfor de etablerte oppfatningene.

This is the museum's first survey of Norwegian architecture since internet-based dissemination platforms like ArchDaily and dezeen became a major force in the field, making photos and drawings of countless projects easily available, while also increasingly determining our perceptions of architecture. All the projects we have chosen for this survey have already been widely publicised, many in print, but all on the internet. For our exhibition, it was crucial to find a form of presentation that allows a new and fresh view of the respective projects and their individual qualities that takes us beyond previously established conceptions.

1. Ulf Grønvold, «Norsk samtidsarkitektur 2000–2005», i *Norsk samtidsarkitektur 2000–2005* (Byggekunst nr. 6, 2006, 11), utst. kat. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (Oslo 2006), 3.

2. Einar Myklebust, «Introduction», i *10 år norsk arkitektur 1978*, utst. kat. Norsk Arkitekturmuseum (Oslo 1978), 7.

3. Nina Berre, «Oppdaget», i *Spor. Contemporary Norwegian Architecture #7*, utst. kat. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (Oslo, 2011), 18.

4. Peter Davey, «Norsk samtidsarkitektur», i *Norsk samtidsarkitektur 1995–2000*, (Byggekunst nr. 2–3, 2001), utst. kat. Norsk Arkitekturmuseum (Oslo 2001), 37–38.

5. Cæcilie Skovmand, «Sir Peter Cook om den nordiske forbindelse», arkitektforeningen.dk, sitert i Berre 2011 (se note 3), 23.

6. Ingerid Helsing Almaas, «Norwegian Architecture?» i *architecture norway. An Online Review of Architecture by Arkitektur N* (10. mai 2010). <http://architecturenorway.no/questions/identity/almaas-norwegian-arch/> (lest 1. feb. 2017).

7. «Fundamentale handlinger [er] kretser om forholdene mellom arkitektur (som den bevisste formaliseringen av planeten) og menneskelivets handlinger.» Adolfo Natalini, Superstudio, sitert i Peter Lang, William Menking, (red.), *Superstudio. Life Without Objects* (Milano 2003), 176.

8. Mars Group et al., CIAM 8 – The Festival Congress – 1951 Report of Hoddesdon Conference (1951).

1. Ulf Grønvold, «Contemporary Norwegian Architecture 2000–2005», in *Contemporary Norwegian Architecture 2000–2005*, exh. cat. National Museum of Art, Architecture and Design (Oslo 2006), 3.

2. Einar Myklebust, «Introduction», in *10 år norsk arkitektur 1978*, exh. cat. Norsk Arkitekturmuseum (Oslo 1978), 7.

3. Nina Berre, «Discovered», in *Spor. Contemporary Norwegian Architecture #7*, exh. cat. National Museum of Art, Architecture and Design (Oslo, 2011).

4. Peter Davey, «Norwegian Architecture», in *Contemporary Norwegian Architecture 1995–2000*, exh. cat. Norsk Arkitekturmuseum (Oslo 2001), 2.

5. Cæcilie Skovmand, «Sir Peter Cook om den nordiske forbindelse», arkitektforeningen.dk, quoted in Berre 2011 (see note 3), 23.

6. Ingerid Helsing Almaas, «Norwegian Architecture?» in *architecture norway. An Online Review of Architecture by Arkitektur N* (10 May 2010). <http://architecturenorway.no/questions/identity/almaas-norwegian-arch/> (accessed 1 Feb 2017).

7. «Fundamental acts [are] centred on the relationships between architecture (as the conscious formalization of the planet) and the acts of human life.» Adolfo Natalini, Superstudio, quoted in Peter Lang, William Menking, (eds.), *Superstudio. Life Without Objects* (Milano 2003), 176.

8. Mars Group et al., CIAM 8 – The Festival Congress – 1951 Report of Hoddesdon Conference (1951).